

महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, १९६६ चे
कलम ४८(७) व ४८(८) अन्वये दंडात्मक
कारवाई करताना घ्यावयाची दक्षतेबाबत ...

महाराष्ट्र शासन
महसूल व वन विभाग
शासन परिपत्रक क्र.विपताप्र-२७६४/०६२५/प्र.क्र.४४/ख-२
पहिल मजला, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मादाम कामा मार्ग, मंत्रालय, मुंबई-३२
दिनांक :- २९ जुलै, २०२५

वाचा : १. महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, १९६६

२. महाराष्ट्र गौण खनिज उत्खनन (विकास व विनियमन) नियम, २०१३

३. महाराष्ट्र जमीन महसूल (गौण खनिजांचे उत्खनन व ती काढणे) नियम, १९६८

प्रस्तावना :-

गौण खनिजाच्या अवैध उत्खनन व वाहतूकीस प्रतिबंध करण्याकरिता करावयाच्या उपाययोजना वेळोवेळी शासनाकडून सूचना देण्यात आल्या आहेत. तथापि, गौण खनिजाच्या अवैधरित्या होत असलेल्या उत्खनन व वाहतूकीस तसेच संबंधित कायद्यातील तरतुदीची प्रभावी अंमलबजावणी होत नसल्याबाबत लोकप्रतिनिधी जनता व प्रसाधरमाध्यमातून मोठ्या प्रमाणात राज्य शासनाकडे तक्रारी प्राप्त होत आहेत तसेच शासनाच्या निदर्शनास आले आहे. जमीन महसूल संहिता, १९६६ मधील कलम ४८(७) अन्वये अवैध उत्खनन वाहतूक केलेल्या गौण खनिजावर तर, ४८(८) अन्वये गौण खनिजाच्या अवैध उत्खननाकरिता वापरण्यात आलेली यंत्रसामुग्री व वाहतुकीकरीता वापराबाबत आलेली वाहने जप्त करण्यात येवून त्यावर दंडात्मक कारवाई करण्याची तरतूद आहे. परंतु, यामधील तरतुदीनुसार कार्यवाही करताना पंचनामा न करता अथवा घटनेची खात्री न करता सक्षम प्राधिकाऱ्याकडून दंडात्मक आदेश पारित केले असल्याचे निदर्शनास आले आहे. तसेच सदर आदेशाविरुद्ध वरिष्ठ सक्षम प्राधिकरणाकडे आव्हानीत झाल्यानंतर संबंधित वरिष्ठ सक्षम प्राधिकारी उक्त बाबींची खात्री न करता आदेश पारित करत असल्याचे निदर्शनास आले आहे. ही बाब विचारात घेवून, महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, १९६६ चे कलम ४८ (७) व ४८(८) अन्वये गौण खनिजाच्या अवैध प्रकरणी दंडात्मक कारवाई करताना काय दक्षता घेण्यात यावी. याबाबत क्षेत्रीय यंत्रणेस निर्देश देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधिन होती. त्यानुषंगाने क्षेत्रीय यंत्रणेस शासन याद्वारे पुढीलप्रमाणे निर्देश देत आहे.

शासन परिपत्रक :-

महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, १९६६ मधील कलम ४८ (७) अन्वये गौण खनिजाचे अवैध उत्खनन/वाहतूक/साठा तसेच नियम ४८(८) अन्वये गौण खनिजाच्या अवैध उत्खननाकरीता वापरण्यात आलेली यंत्रसामुग्री व वाहतुकी करीता वापरण्यात आलेली वाहने यांच्यावर दंडात्मक कारवाई करताना घ्यावयाची दक्षता याबाबत खालीलप्रमाणे निर्देश देण्यात येत आहेत:-

- i) गौण खनिजाचे अवैध उत्खनन/वाहतूक/साठा अथवा गौण खनिजाच्या अवैध उत्खननाकरीता वापरण्यात आलेली वाहने आढळून आल्यास त्याचा रितसर पंचनामा करण्यात यावा, असा पंचनामा करताना लिलावधारक/ परवानाधारक /खाणपट्टाधारक/ साठाधारक/ वाहनधारक यांच्या व पंचांच्या उपस्थितीत संबंधित अधिकारी/कर्मचारी यांनी पंचनामा करावा. ज्याच्याविरुद्ध कारवाई करावयाची आहे ते जागेवर नसल्यास अथवा घटना घडलेली जागा सोडून गेले असल्यास तशी नोंद पंचनाम्यामध्ये करावी.
- ii) असा पंचनामा संबंधित तहसिलदार/उपविभागीय अधिकारी यांना प्राप्त झाल्यानंतर अधिनस्त अधिकारी/कर्मचारी यांनी केलेल्या पंचनाम्याची प्रकरणपरत्वे आवश्यकतेनुसार संबंधित तहसिलदार/उपविभागीय अधिकारी प्रत्यक्ष स्थळ पाहणी करून पंचनाम्याच्या वस्तुस्थितीची खात्री करावी.
- iii) गौण खनिजाच्या अवैध प्रकरणी कलम ४८(७) व ४८(८) अन्वये दंडात्मक कारवाई करण्यापूर्वी पंचनाम्याच्या प्रती संबंधितांना देऊन त्यानुषंगाने त्याची बाजू मांडण्याची योग्य ती संधी देण्यात यावी.
- iv) संबंधित तहसिलदार यांनी अवैध गौण खनिजाच्या प्रकरणी दंडात्मक कार्यवाहीचे आदेश पारित करतेवेळी संबंधित प्रकरणी करण्यात आलेल्या पंचनाम्याच्या अनुषंगाने प्रत्यक्ष घटनास्थळी भेट देवून योग्य ते निष्कर्ष नोंदविण्यात येवून आदेश पारित करावेत अथवा उपविभागीय अधिकारी यांच्याकडे प्रस्ताव सादर करताना पंचनाम्याच्या अनुषंगाने प्रस्तावात याबाबत स्पष्ट अभिप्राय नोंदवून संबंधित तहसिलदार यांनी प्रस्ताव सादर करण्याची कार्यवाही करावी.
- v) गौण खनिजाच्या अवैध प्रकरणी तहसिलदार यांनी पारित केलेले आदेश संबंधित वरिष्ठ प्राधिकारी यांचेकडे आवाहनीत झाल्यास ज्या आदेशाविरुद्ध अपिल दाखल झालेले आहे. त्या प्रकरणी संबंधित वरिष्ठ प्राधिकारी यांनी निर्णय घेताना त्यांना आवश्यकता आहे अशा प्रकरणी पंचनाम्याबाबतची वस्तुस्थितीची प्रत्यक्ष घटनास्थळी भेट देवून खात्री करून निर्णय घ्यावा अथवा पंचनाम्याबाबतची वस्तुस्थितीची खात्री करण्यासाठी प्रत्यक्ष भेट देण्याची आवश्यकता नसल्यास अथवा घटना घडून खूप कालावधी झालेला असल्याचे घटनास्थळी भेट देवून त्याचा निर्णयावर कोणतही परिणाम होत नसल्यास त्याची खात्री करून तसा निष्कर्ष नोंदवून त्याबाबतचे आदेश पारित करण्याची कार्यवाही करावी.
- vi) तसेच गौण खनिजाच्या अवैध प्रकरणी तहसिलदार यांच्याकडून अवैध उत्खनन, वहन व वाहन जप्ती याबाबतच्या कारवाई करण्यासाठीचे प्रस्ताव संबंधित उपविभागीय अधिकारी अथवा जिल्हाधिकारी यांच्याकडे प्राप्त होतात. अशा प्रकरणी संबंधित उपविभागीय अधिकारी अथवा जिल्हाधिकारी यांनी संबंधित वरिष्ठ प्राधिकारी म्हणून निर्णय घेताना त्यांना आवश्यकता आहे अशा प्रकरणी पंचनाम्याबाबतची वस्तुस्थितीची प्रत्यक्ष घटनास्थळी भेट देवून खात्री करून निर्णय घ्यावा अथवा पंचनाम्याबाबतची वस्तुस्थितीची

खात्रीकरण्यासाठी प्रत्यक्ष भेट देण्याची आवश्यकता नसल्यास अथवा घटना घडून खूप कालावधी झालेला असल्याचे घटनास्थळी भेट देवून त्याचा निर्णयावर कोणतही परिणाम होत नसल्यास त्याची खात्री करून तसा निष्कर्ष नोंदवून त्याबाबतचे आदेश पारित करण्याची कार्यवाही करावी.

०२. सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आले असून त्याचा संकेतांक २०२५०७२९१६२१२३५८१९ असा आहे. सदर शासन परिपत्रक डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकीत करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(सदानंद गो.मोहिते)

कार्यासन अधिकारी, महसूल व वन विभाग

प्रत,

१. मा.राज्यपाल यांचे प्रधान सचिव, राजभवन, मलबार हिल, मुंबई.
२. मा.मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
३. मा.उप मुख्यमंत्री (नगर विकास), महाराष्ट्र राज्य यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई
४. मा.उप मुख्यमंत्री (वित्त व नियोजन), महाराष्ट्र राज्य यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई
५. मा. विधानसभा अध्यक्ष यांचे खाजगी सचिव, विधानमंडळ, मुंबई
६. मा. विधानपरिषद सभापती यांचे खाजगी सचिव, विधानमंडळ, मुंबई
७. मा.मंत्री (महसूल) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
८. सर्व मा. मंत्री/मा. राज्यपाल यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय मुंबई.
९. सर्व मा. विधानसभा/विधानपरिषद सदस्य
- १०.सर्व मंत्रालयीन विभाग
- ११.सर्व विभागीय आयुक्त
- १२.सर्व जिल्हाधिकारी
- १३.सर्व पोलीस आयुक्त व पोलीस अधीक्षक
- १४.सर्व उपविभागीय अधिकारी
- १५.सर्व तहसिलदार
- १६.निवडनस्ती (ख-२ कार्यासन)